

IX-XELTRIJET PUBBLIĊI TAL-GWERRA F'HAL LUQA

N aħseb li ftit huma dawk li ma semgħux bl-inizjattiva li ha l-Kunsill Lokali ta' Hal Luqa sabiex jinsetah għall-pubbliku x-xelter tal-pjazza, wiehed minn diversi li għandna fir-raħal tagħna. Diga' sar xi xogħol fosthom, infetħet il-bokka tiegħu li tinsab eżattament ġewwa l-kantina tal-Kazin tal-Banda Sant' Andrija. Il-fatt li nsibu bokka f'din il-kantina hu għax fi żmien il-gwerra, meta thaffer, il-kazin kien jintuza bħala għassa tal-pulizija, fil-fatt kif tinzel minn din il-bokka l-ewwel ma ssib hi kamra fuq in-naħa tal-lemin, li jingħad li kienet tintuza sabiex joqgħodu fiha l-pulizija li kienu jkunni fl-għassa.

Jien li kelli x-xorti li ninzel f'dan ix-xelter nista' nassigura li ż-żagħżagh kollha li hu tassew impressjonanti u sabiħ, j'Alla li l-proġett jirnexxi sabiex ikun jista' jtgawda minna u minn ta' warajna. Fuq l-esperjenza li kelli jien u xi wħud ohra ma nixtieq nikkummenta għax ma naħsibx li hu sewwa. F'dan l-artiklu ser nagħti ħarsa hafifa lejn l-istorja ta' dawn ix-xeltrijiet u xi tagħrif fuqhom.

Għalkemm mal-bidu tal-gwerra xi familji kienu iddeċidew li jhaffru x-xeltrijiet tagħhom, taħt djarhom stess, il-Guern dam ma beda jhaffer xeltrijiet pubbliċi f'Hal Luqa. Wara l-attakk qawwi tas-17 ta' Settembru 1940 tressqet petizzjoni jumejn wara quddiem il-Guernatur min-nies ta' Triq il-Karmnu fejn talbuh jithaffer xelter fit-triq tagħhom. Il-petizzjoni ssemmiet fil-Kunsill tal-Guern fl-24 tax-xahar minn Erkole Valenzia. Valenzia semma' wkoll li jumejn qabel dik is-seduta kienu reġgħu waqgħu l-bombi fl-istess triq. Wegħuh li Hal Luqa kienet minn ta' quddiem fost il-postijiet fejn kellhom jithaffru xeltrijiet. Id-Dipartiment tax-Xogħolijiet Pubbliċi, kompliet it-tweġiba, kien ġa approva li jithaffer xelter fit-triq imsemmija. "Žgur," temmet tghid l-istqarrija, "li mhux ser ikun hemm dewmien fit-thaffir tax-xelter." Imma sew dan ix-xelter kemm oħrajn hadu ż-żmien biex jitlestew. Kellhom jgħaddu x-xhur, qabel ma Hal Luqa kienet moqdiya sewwa

b'xeltrijiet pubbliċi.

Fit-3 ta' Settembru 1940 Ġużeppi Penza nħatar Assistent Kummissarju Distrettwali għal Hal Luqa. Is-surmast Penza stinka biex imexxi l quddiem it-tħaffir tax-xeltrijiet pubbliċi, l-iżjed wara l-lagħha li kellu mal-Guernatur gewwa Hal Luqa. Penza kellem ukoll lit-tabib Pawlu Boffa biex jagħtih daqqa t'id. Kellu jistenna sas-sajf ta' l-1941 biex jara x-xewqa tiegħu sseħħ.

It-tħaffir tax-xeltrijiet pubbliċi taħt it-tmexxija tas-sur Mavity, li kien megħjun minn Karmnu Azzopardi, l-imghallem għar-raħal, ħa ħafna żmien. U għalkemm fis-seduta tal-Kunsill tal-Guern tat-18 t'Ottubru 1940, Boffa qal li Mavity wiegħdu li x-xogħol f'Hal-Luqa kellu jitlesta f'qasir żmien, il-ħsieb tiegħu dam biex twettaq. L-istess Boffa f'ittra li kiteb f'April ta' l-1941 ipprotesta li t-tħaffir f'Hal-Luqa kien miexi bil-mod wisq, u żied jgħid li sew is-surmast Penza kemm it-tabib Ġ.Morana kienu ta' l-istess fehma.

Ft-1 ta' Lulju ta' l-1941 kien għadu sejjer it-tħaffir ta' l-aħħar erba' xeltrijiet pubbliċi li kellhom isiru f'Hal-Luqa. Kien hemm jaħdmu fuq dan ix-xogħol 58 raġel bejn baqquniera u lavranti.

Meta fl-aħħar ix-xeltrijiet pubbliċi tlestew f'Awwissu, kien hemm wisa' biex jistkennu fihom 3,383 ruħ, ħafna aktar mill-popolazzjoni - 3,060 - li kien hemm fir-raħal dak ix-xaħar. Barra minn hekk 1,200 ruħ kellhom kenn f'xeltrijiet privati. Id-dsatax-il xeltrijiet pubbliċi li ġew imħaffra kienu jinqdew bihom inqas minn elfejn ruħ.

Dawn ix-xeltrijiet pubbliċi kienu mqassmin hekk :

tlieta fi Triq il-Karmnu (f'Awwissu ta' l-1941 kienu jinżlu fihom 203 kbar u 108 tfal); tnejn fi Triq Sant' Andrija (156,68); tnejn fi Triq San Ġużepp (131,55) u tnejn oħra fi Triq il-Ġdida (77,55). Kien hemm wieħed fi Triq Brittanika (71,24), ieħor fi Triq Valletta (33,27), id-Dokkiena (39,25), ir-Rixtellu (89,47), Triq il-Parroċċa (66,54), Triq Papa Innoċenzju (16,13), Dun Pawl (86,49), Triq Santa Marija (63,32) u Triq San Pawl (86,36). Kien hemm ieħor il-pjazza (131,38).

L-akbar tliet xeltrijiet kienu dawk ta' hdejn l-iskola (Triq Sant' Andrija) b'183 ruħ; ta' hdejn il-Knisja tal-Ftajjar, 172; u tal-pjazza b'169 ruħ.

Hekk kif tara din il-lista, taħseb għall-ewwel, li xi toroq ma kellhomx xelter għalihom. Dam ma hu minnu xejn. Triq San Ġoġ, ingħidu aħna, ma tissemmiex, iżda ma jfissirx li n-nies ta' din it-triq ma kellhomx xelter pubbliku fejn jistkennu.

Waqt li *x-xelter* ta *hdejn l-iskola* kien *ftit passi 'l bogħod mit-triq*, *sew dak ta' Triq Dun Pawl kemm tal-Wisgħa* kellhom *bokka minnhom tagħti għal Triq San Ġorġ*.

Leli Ciantar, *baqqunier*, *jgħid li l-ewwel kamra f'x-xelter pubbliku kienet dik li haffer għall-familja tiegħu*. *Dan gara wara li hu talab lill-kuntrattur li kien jaħdem miegħu biex jagħmel dan peress li ma setax jorqod bil-lejl fix-xelter tal-Guern*. *Dan min-naħa tiegħu għablu permess mingħand l-awtoritajiet tal-Guern u f'temp ta' ġimgħa l-kamra kienet lesta*. *Malli n-nies raw din il-kamra, kulhadd ried jagħmel waħda, u f'kemm trodd salib bdew ihaffru*.

Biex thaffer kamra f'x-xelter pubbliku kont trid il-permess ta' l-Uffiċċju tal-Protezzjoni li dejjem kien jagħtihulek bil-patt li t-thaffir isir fil-livell tax-xelter, il-kamra ma tkunx iżjed minn sitt piedi wisa' u ma tissakkarx. *Kont trid thallas xelin fis-sena wkoll!*

kien hemm min il-kamra hafferha hu, iżda l-biċċa l-kbira kienu jqabbd u baqqunier. *Kienu jeħdulhom mill-inqas sitt liri*. *Kien hemm min hallas sa tnax u erbatax-il lira*. *Wiehed sa wasal biex il-kamra għamillha l-madum, u bajjadha*.

Kull x-xelter pubbliku kont issiblu l-kmamar fih. *Kien ikun hemm ftit jew hafna skond kemm kien ikun kbir ix-x-xelter*. *F'dak ta' Triq Brittanika kien hemm erba' biss, f'dak tal-Wisgħa kien hemm fuq h-dax-il waħda u dak tal-pjazza kien mimli kmamar, waħda hdejn l-oħra (xi haġa mpressjonanti hafna!)*.

Fil-kamra kulhadd kien jaħseb għas-sodod - aktarx tat-twavel - biex dak li jkun ikollu fejn jorqod matul il-lejl. *Xi wħud kienu jaħsbu għal xi affarijiet oħra wkoll, skond il-bżonn bħal xi hofra fil-ħajt li kienet isservi ta' armarju; xkaffa bi spiritiera biex jagħmlu xi ftit mishun għat-tfal kif ukoll xi żewġ sigġijiet u mejda; kien hemm min kellu anki benniena*.

Kien hemm min haseb inizzel oġġetti oħra ta' h-tieġa għall-ħajja biex kemm-il darba taqgħalu d-dar, jibqgħalu xi haġa. *Kont tara n-nisa b'dik il-borża f'idejhom mimlija bil-flus, fided jew deheb kull darba li kienu jinżlu fix-x-xelter waqt attakk*. *Dun Ġużep Callus hajar lin-nies tax-x-xelter tal-pjazza jagħmlu artal*. *Thaffret arzella fil-blata - xogħol l-istess baqquniera u bennejja li kienu jieħdu kenn fl-istess x-xelter*. *Ninu Said għamel bust tal-Madonna tad-Duluri li twaħhal fuq l-artal*.

Kont tara hafna kbar u zghar reqdin fl-art fuq x-xejjer mimlijin tiben.

Oħrajn kienu jwadhħlu kanen jew ħadid fil-blat, ipogġu fuqu taola jew tnejn u jorqdu fuqhom. Hafna kienu jgħaddu l-lejl bil-qieghda fuq it-taraġ tax-xelter jew fuq xi banketta jongħosu l-ħin kollu.

In-nuqqas ta' ndafa fuq in-nies u fix-xeltrijiet, l-iffullar ta' nies għal sigħat shaħ hemm isfel u n-nuqqas ta' ikel ġab miegħu l-marda tal-ħakk. It-tabib Muscat għamel kemm seta' biex jgħin u ġab ingwent biex iqassmu lin-nies b'xejn.

Kif kienet l-atmosfera fix-xeltrijiet :

Ix-xelter tal-pjazza - kulħadd fuq xulxin, ħallata ballata. Ħakk kemm trid. malli wieħed joqgħod ħdejk tissogra timtela dud f'xagħrek. Irwejjah u ħmieġ kemm trid.

Ix-xelter tal-Wisgħa, Triq San Ġużepp - tfal reqdin fl-art. Nies jaqbz u fuq xulxin biex isibu post 'il ġewwa. Il-ġlied kien jinqala fuq xejn, min għax forsi ftit. xiħ u jdum biex jinzel it-taraġ tax-xelter u n-nies tgergħru, min għax jeħdulu l-post fejn is-soltu kien jorqod, min jerfa' post lil ħaddieħor ... Landi tal-ħmieġ, briegħed u ħakk. Xi ħadd ċajtjer kien inissi xi ftit id-dwejjaq billi jgħid xi ċajta. Xi ħaddieħor kien jgħanni.

Ix-xelter ta' ħdejn l-iskola - kienu jiggħieldu fuq xejn u ta' kuljum. Meta kienu jaqbd u ma bniedem ħadd ma kien iridu ħdejh u kienu jagħmlulu ħajtu nfern. Kien hemm ħafna jorqdu fix-xelter fuq sodod u xkafef imwadhħlin mal-ħajt. Ħakk kemm trid.

Ix-xelter ta' ħdejn il-knisja tal-Ftajar - fir-rejdijiet ta' bil-lejl tant kienet tonqos l-arja li l-imsiebaħ kienu jintfew u kienu jgħidulhom biex irewħu biex iċaqalqu l-arja.

Ix-xelter ta' Triq Brittanika - Ħmieġ, briegħed u ġlied. Ħadd am kien ikun jista' jgħaddi bin-nies reqdin fl-art.

Ix-xelter ta' ħdejn l-istatwa ta' Sant' Andrija, Triq il-Karmnu - Kulħadd rieqed ġo xulxin. Ħakk u mard kemm trid. Saqqijiet dejjem imxarbin bl-ilma ħiereġ mill-blat.

Ix-xelter tar-Rixtellu - Sikwit kienet tinqala xi tilwima. Kulħadd bużżieqa. Kulħadd ihokk.

U fl-aħħar ix-xelter ta' Triq Dun Pawl - in-nies tax-xelter kienu unjoni, wieħed jgħin lil ieħor, niżżlu d-dawl elettriku mingħand wieħed mill-girien imbgħad

FESTA
SANT' ANDRIJA
1995

kulhadd hareġ xi haġa biex iħallsu l-konsum.

Minhabba li fix-xitwa l-blat beda jnixxi ħafna ilma, saru bħal hofoor biex fihom jingabar l-ilma tax-xelter. In-nies tal-Govern kienu jinżlu jbattlu l-ilma hekk kif ix-xelter jibattal min-nies.

Missirijietna tassew raw u daqu minn kollox f'dawk iż-żminijiet li llum nisimghu u nagraw dwarhom.

Referenzi :

Hal Luqa : Niesa u Ġrajjietha - Rev.J.Micallef

The new ŠKODA FELICIA

The quality will convince you. The price will surprise you.

The new Felicia model coincides with the Skoda Centenary Celebrations this year and is the first new model since Skoda became part of the Volkswagen Group.

The new body design now includes galvanized doors, bonnet and mudguards, multi coat paint processing and wax injected body cavities for maximum corrosion protection.

The aerodynamically designed wedged shape front includes round edge head lamps with integrated indicators and similarly designed wing mirrors.

The interior displays a new ergonomic design incorporating a modern rounded dashboard, non-reflective instrument panel and solid switchgear. Anatomically shaped seats covered with "active-respiratory" materials provide maximum comfort and support. New paint colours have been introduced providing a range of ten colour options including three metallic colours.

Price
Felicia LX

£m3,869

100 YEARS
SKODA
AUTO
FUTURE BUILT ON TRADITION

Frank Borda Ltd *Gala Centre* Testaferrata Street, Msida. Tel: 331620 (20 lines)